

Vai trò của an ninh văn hóa đối với việc xây dựng nền văn hóa dân tộc hiện nay

Vũ Phương Hậu*

Viện Văn hóa và Phát triển, Học viện Chính trị Quốc gia Hồ Chí Minh

Ngày nhận bài 6.3.2015, ngày chuyển phản biện 10.3.2015, ngày nhận phản biện 10.4.2015, ngày chấp nhận đăng 15.4.2015

Tuy có nhiều cách hiểu khác nhau về an ninh văn hóa (ANVH), nhưng tựu trung lại, có thể đưa ra 2 góc độ tiếp cận nội hàm khái niệm ANVH: thứ nhất, ANVH là sự đấu tranh chống lại việc xâm nhập của các luồng tư tưởng, các hành động truyền bá sản phẩm phi văn hóa, thiếu lành mạnh, đi ngược lại với đường lối, chính sách của nhà nước cầm quyền, chống lại sự xâm hại di tích, bảo vệ bản sắc dân tộc; thứ hai, ANVH là việc xây dựng một môi trường văn hóa lành mạnh, đảm bảo quyền tự do sáng tạo và thụ hưởng văn hóa của mọi người dân, bảo vệ văn hóa dân tộc, chống lại các phản văn hóa, phản giá trị. Chính vì vậy, đảm bảo ANVH chính là góp phần đảm bảo các quyền văn hóa; xây dựng môi trường văn hóa lành mạnh; thúc đẩy giao lưu văn hóa; đấu tranh chống lại các phản văn hóa, phản giá trị, phản nhân văn.

Từ khóa: an ninh văn hóa.

Chỉ số phân loại 5.11

THE ROLE OF CULTURAL SECURITY IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL CULTURE TODAY

Summary

Although there are many different interpretations of cultural security, after all, we can get 2 approaches to the conceptual comprehension of cultural security: firstly, cultural security is the struggle against the infiltration of the idea flows and the spread of products which are non-cultural, unhealthy, and contrary to the guidelines and policies of the ruling government, and against the harm to relics, and protecting the national identities; secondly, cultural security means building the healthy cultural environment, ensuring the freedom of creation and cultural enjoyment for all people, protecting the national culture, and fighting against the counter-value, counter-culture activities. Therefore, ensuring the cultural security is to contribute to guaranteeing cultural rights; building the healthy cultural environment; promoting cultural exchanges; and struggling against the counter-culture, counter-value, anti-humanities.

Keyword: cultural security.

Classification number 5.11

Khái niệm về ANVH

ANVH là khái niệm linh hoạt, thể hiện khác nhau trong nhiều định nghĩa của các nghiên cứu và chính sách. Vì thế, khái niệm này được diễn giải theo nhiều cách khác nhau. Tùy vào bối cảnh của từng quốc gia mà người ta nhấn mạnh đến khía cạnh này hay khía cạnh khác của ANVH. Ở quốc gia này, ANVH có thể là sự đảm bảo quyền lợi hợp pháp của người dân về phương diện văn hóa hoặc ANVH là sự giữ gìn bản sắc dân tộc chống lại sự xâm nhập của văn hóa ngoại lai; ở quốc gia khác, ANVH lại chủ yếu tập trung vào lĩnh vực di sản văn hóa nghệ thuật, đảm bảo cho thị trường văn hóa nghệ thuật hoạt động một cách hợp pháp, chống lại các hành vi phá hoại, cướp bóc, mua bán cổ vật bất hợp pháp, hướng tới việc xây dựng một thị trường văn hóa nghệ thuật toàn cầu [1]... Tuy có nhiều cách hiểu khác nhau về ANVH, nhưng tựu trung lại, có thể đưa ra 2 góc độ tiếp cận nội hàm khái niệm ANVH: thứ nhất, ANVH là sự đấu tranh chống lại việc xâm nhập của các luồng tư tưởng, các hành động truyền bá sản phẩm phi văn hóa, thiếu lành mạnh, đi ngược lại với đường lối, chính sách của nhà nước cầm quyền, chống lại sự xâm hại di tích, bảo vệ bản sắc dân tộc; thứ hai, ANVH là việc xây dựng một môi trường văn hóa lành mạnh, đảm bảo quyền tự do sáng

*Email: hau_vtp@yahoo.com

tạo và thụ hưởng văn hóa của mọi người dân, bảo vệ văn hóa dân tộc, chống lại các phản văn hóa, phản giá trị. Nếu như ở góc nhìn thứ nhất, ANVH chỉ là sự bảo vệ, ứng phó với những hành động phương hại tới văn hóa, an ninh quốc gia, dân tộc thì ở góc nhìn thứ hai, nội hàm khái niệm ANVH đã mở rộng hơn nhiều, ANVH trước hết phải là sự đảm bảo cho việc xây dựng một môi trường văn hóa lành mạnh, ở đó, tiềm năng sáng tạo của con người được giải phóng, quyền tiếp cận và hưởng thụ các giá trị văn hóa được tôn trọng, các giá trị văn hóa của dân tộc và nhân loại được gìn giữ, hoàn thiện hệ thống thể chế văn hóa, thứ nữa mới là việc chống lại những hành vi phản văn hóa, phản giá trị theo luật pháp. Và cách hiểu ANVH theo hướng thứ hai này đang trở thành một xu thế phổ biến trên toàn thế giới.

Mức độ phức tạp và cụ thể theo từng hoàn cảnh của ANVH cho thấy rằng, quan niệm này không còn đơn giản và tự nó không phải là mục đích mà nó là một loạt các hành động trung gian nhằm đạt được một đời sống văn hóa phong phú và lành mạnh. Báo cáo phát triển con người của Chương trình Phát triển của Liên hợp quốc (UNDP) năm 1994 cổ vũ cho quan niệm về an ninh con người, bao gồm một loạt khía cạnh, trong đó có ANVH. Quan niệm này cũng liên quan chặt chẽ đến quan điểm về quyền con người trong phát triển.

ANVH ở các cấp độ cá nhân, cộng đồng, quốc gia, khu vực và toàn cầu đạt được khi tất cả mọi người được tiếp cận các sản phẩm, hoạt động và dịch vụ văn hóa có chất lượng để đáp ứng nhu cầu văn hóa, nhằm đảm bảo một đời sống tinh thần phong phú và lành mạnh.

ANVH góp phần đảm bảo các quyền văn hóa

Quyền văn hóa là quyền cơ bản của mỗi cá nhân hay cộng đồng được tham gia vào đời sống văn hóa, được hưởng thụ và sáng tạo ra các giá trị văn hóa nhằm khẳng định mình với tư cách là những nhân cách văn hóa và nhân tính tự do. Quyền văn hóa là những quyền của con người trên lĩnh vực văn hóa, bao gồm các quyền tiếp cận văn hoá (right to access to culture), thụ hưởng (right to enjoyment) và sáng tạo các giá trị văn hóa (right to creation of cultural values).

Quyền văn hóa là một quyền con người cơ bản được quy định trong hệ thống pháp luật quốc tế và quốc gia. Công ước quốc tế về quyền kinh tế - xã hội và văn hóa (ICESCR) năm 1996 (Việt Nam tham gia năm 1982) có những quy định về quyền văn hóa và đã được nội luật hóa vào trong hệ thống pháp luật Việt Nam, đặc biệt là trong Hiến pháp, Bộ

luật Dân sự và rất nhiều luật khác.

Xét từ góc độ pháp lý, ANVH không tách rời các quyền văn hóa. ANVH được đảm bảo điều đó cũng đồng nghĩa với việc các quyền văn hóa được thực hiện và ngược lại.

ANVH được đảm bảo khi văn hóa được phát triển đúng định hướng, vì mục tiêu nhân văn nhân bản, con người được tôn trọng, được thụ hưởng và được tham gia vào quá trình sáng tạo ra các giá trị văn hoá. Việc tôn trọng và bảo đảm các quyền về văn hoá cho công dân, trước hết thuộc trách nhiệm của Nhà nước. Chẳng hạn, Nhà nước cần tạo ra những sinh hoạt văn hoá, phổ biến những tinh hoa văn hoá của đất nước và thế giới cho người dân. Đồng thời, cần tạo điều kiện tối đa cho các cá nhân, cộng đồng, tổ chức được thể hiện văn hoá hay tính sáng tạo của mình [2].

Hiến pháp năm 2013 đã lần đầu tiên hiến định quyền thụ hưởng các giá trị văn hóa (tại Điều 40). Đây là một thành tựu rõ rệt về lập pháp đối với quyền thụ hưởng các giá trị văn hóa trong quá trình hội nhập quốc tế và phát triển ở nước ta hiện nay. Sự nghiệp đổi mới và phát triển trong suốt gần 3 thập kỷ vừa qua cũng đã mang lại những thành tựu to lớn, cả về mặt lập pháp, tư pháp và hành pháp, trong việc bảo đảm và thực hiện các quyền con người nói chung, các quyền văn hóa và quyền thụ hưởng các giá trị văn hóa nói riêng.

Việt Nam là một quốc gia tham gia tích cực và thực thi tương đối đầy đủ các công ước quốc tế về quyền con người¹. Các quy định quốc tế về quyền con người đã được luật hoá vào trong hệ thống pháp luật Việt Nam, thông qua các chính sách, chương trình quốc gia và bảo đảm trong thực tiễn.

Tuy nhiên, để đường lối chính sách của Đảng và Nhà nước về thực thi các quyền văn hóa đi vào thực tiễn, đòi hỏi phải có các giải pháp đồng bộ. Đảm bảo ANVH chính là khâu trung gian quan trọng để các quyền văn hóa đi vào cuộc sống. Bảo đảm ANVH với những nội dung cốt lõi là xây dựng môi trường văn hóa, hình thành tư tưởng, đạo đức, lối sống lành mạnh, điều chỉnh các hoạt động văn hóa, dịch vụ văn hóa, hành vi văn hóa... sẽ tạo điều kiện thuận lợi để người dân tham gia sáng tạo và thụ hưởng văn

¹ Cho đến nay, Việt Nam đã gia nhập hơn 10 công ước quốc tế, bao gồm Công ước quốc tế về quyền dân sự - chính trị, Công ước về quyền kinh tế xã hội và văn hoá, Công ước quyền trẻ em, Công ước xóa bỏ mọi hình thức phân biệt đối xử với phụ nữ, Công ước quyền của người khuyết tật, Công ước xóa bỏ mọi hình thức phân biệt chủng tộc, Công ước xóa bỏ và trừng trị tội Apartheid, Công ước không hạn chế các luật định đối với tội phạm chiến tranh và chống nhân loại...

hóa, tiếp cận các quyền văn hóa của mình.

ANVH góp phần xây dựng môi trường văn hóa lành mạnh

Môi trường văn hóa vừa là một bộ phận của môi trường sống nói chung, vừa là sự “đan dệt” rất phức tạp và đa dạng giữa các hệ môi trường với nhau, đồng thời tích hợp những tố chất của các hệ môi trường khác, hình thành một môi trường đặc biệt - môi trường nhân văn gắn với sự sống của con người. Môi trường văn hóa tác động tới con người thông qua hệ thống các giá trị, chuẩn mực... được kết tinh lại trong các phong tục, tập quán, khuôn mẫu ứng xử của cộng đồng nhằm phối hợp điều hòa, kiểm soát cuộc sống, thể ứng xử của các thành viên trong gia đình, gia tộc và của cả cộng đồng.

Hiện nay, vấn đề môi trường và bảo vệ môi trường sống của con người đang trở thành mối quan tâm đặc biệt đối với mọi quốc gia trên toàn cầu. Cùng với môi trường sinh thái, môi trường xã hội, môi trường văn hóa đang trở thành vấn đề trung tâm của mọi quá trình phát triển. Môi trường văn hóa đã trở thành tiêu chí, điều kiện cơ bản để đánh giá sự phát triển tiến bộ, bền vững của mọi quốc gia, dân tộc trên thế giới. Nhiều quốc gia do tách rời văn hóa với phát triển kinh tế, xem nhẹ vai trò của môi trường văn hóa đã dẫn đến những bất ổn nghiêm trọng trong đời sống chính trị - xã hội, dẫn đến sự khủng hoảng về kinh tế và sự tha hóa về nhân cách của con người. Ở Việt Nam, vấn đề xây dựng môi trường văn hóa cũng đã được quan tâm trên nhiều phương diện: từ chủ trương, đường lối, chính sách pháp luật của Đảng và Nhà nước tới những chương trình, kế hoạch, phong trào hành động cụ thể. Tuy nhiên, trong thực tế, việc xây dựng môi trường văn hóa vẫn còn nhiều hạn chế: những rạn nứt từ trong gia đình; những bê bối trong cơ quan, công sở, trường học, bệnh viện; sự xuống cấp về đạo đức xã hội... ngày càng gia tăng. “Môi trường văn hóa còn tồn tại tình trạng thiếu lành mạnh, ngoại lai, trái với thuần phong mỹ tục; tệ nạn xã hội, tội phạm có chiều hướng gia tăng” [3]. Việc đảm bảo ANVH đồng nghĩa với việc bảo tồn và phát huy những giá trị văn hóa tích cực, duy trì các truyền thống văn hóa tốt đẹp, có tác dụng bồi dưỡng nhân cách con người, gìn giữ các quan hệ xã hội rường cột: cha mẹ - con cái, vợ - chồng, thầy - trò... ANVH được đảm bảo sẽ góp phần điều chỉnh các quan hệ xã hội, xây dựng tư tưởng, đạo đức, lối sống của từng cá nhân và cả cộng đồng theo hướng ngày càng tốt đẹp hơn; giảm thiểu những nguy cơ làm phương hại đến môi trường văn hóa, góp phần xây dựng một môi trường văn hóa lành mạnh.

ANVH góp phần thúc đẩy giao lưu văn hóa

Giao lưu, tiếp biến văn hóa là hiện tượng các nền văn hóa có sự gặp gỡ, tiếp xúc và biến đổi lẫn nhau. Đây là một quy luật để mỗi nền văn hóa vận động và phát triển. Mỗi nền văn hóa quốc gia dân tộc dù phát triển đến mức độ như thế nào nhưng nếu không tự làm mới mình bằng việc tiếp thu những giá trị ngoại sinh thì đến một lúc nào đó sẽ bị suy yếu, thậm chí là suy vong. Lịch sử văn hóa nhân loại đã chứng minh điều đó. Đặc biệt, trong bối cảnh toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế đang diễn ra mạnh mẽ như hiện nay, giao lưu, tiếp biến văn hóa trở thành một tất yếu. Có thể nói, không một quốc gia, dân tộc nào có thể thờ ơ, đứng ngoài quá trình toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế về mọi phương diện, trong đó có văn hóa.

Để quá trình giao lưu văn hóa diễn ra đúng quy luật trên tinh thần đón nhận những giá trị ngoại sinh làm giàu cho những giá trị nội sinh, hiện đại hóa nền văn hóa dân tộc, góp phần đưa đất nước hội nhập với khu vực và thế giới mà vẫn khẳng định được vị thế quốc gia đòi hỏi có một bản lĩnh, bản sắc văn hóa. Nếu như bản sắc văn hóa là nền tảng, là tài sản - một thứ vốn đối ứng để tiến hành giao lưu văn hóa thì bản lĩnh văn hóa là thái độ chúng ta ứng xử với các nền văn hóa khác trong quá trình giao lưu, tiếp biến văn hóa. Nếu có một bản lĩnh văn hóa đủ mạnh, chúng ta có thể vừa tiếp thu những tinh hoa văn hóa thế giới, nhưng đồng thời vẫn gìn giữ được bản sắc dân tộc. Ngược lại, nếu bản lĩnh văn hóa kém thì có 2 thái độ: một là quá đề cao bản sắc dân tộc mà quay lưng lại với các nền văn hóa khác, hai là choáng ngợp trước những giá trị ngoại sinh mà coi thường những giá trị văn hóa truyền thống. ANVH vừa quy định, vừa tạo điều kiện để phát huy bản sắc, bản lĩnh trong giao lưu văn hóa quốc tế. ANVH chính là duy trì sự ổn định, duy trì những giá trị văn hóa cốt lõi - cái tạo nên bản sắc văn hóa của mỗi dân tộc. Đồng thời, ANVH cũng tham gia điều chỉnh hành vi của các chủ thể tham gia vào quá trình giao lưu văn hóa bằng luật pháp và những chuẩn mực xã hội.

Bên cạnh đó, ANVH còn là việc bảo tồn và phát huy các giá trị di sản văn hóa. Việt Nam là một quốc gia có mật độ di sản văn hóa dày đặc, trong đó có nhiều di sản văn hóa thế giới. Quá trình giao lưu hội nhập quốc tế một mặt giới thiệu, quảng bá hình ảnh đất nước tươi đẹp thông qua các di sản văn hóa, nhưng mặt khác cũng đưa đến nguy cơ làm hủy hoại, biến dạng các di sản văn hóa nếu không khai thác hợp lý. Việc đảm bảo ANVH góp phần làm cho các giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể tránh

khỏi bị xâm hại trong quá trình giao lưu văn hóa. ANVH đảm bảo cho các tài sản văn hóa quốc gia như các cổ vật, các sản phẩm văn hóa nghệ thuật... lưu thông quốc tế một cách hợp pháp, tránh các nguy cơ mua bán trái phép.

Bằng việc tác động kiến tạo một môi trường văn hóa lành mạnh cũng như đảm bảo các quyền văn hóa, ANVH góp phần thúc đẩy sự hiểu biết lẫn nhau giữa các quốc gia, dân tộc thông qua việc tham gia các công ước quốc tế, các hiệp định, hiệp ước liên quan đến lĩnh vực văn hóa, hướng tới việc xây dựng các giá trị chung toàn nhân loại. Trong bối cảnh hội nhập quốc tế diễn ra mạnh mẽ như hiện nay, ANVH, với cả hai chiều cạnh, “xây” và “chống” như đã nêu ở trên, đều góp phần thúc đẩy giao lưu, tiếp biến văn hóa theo hướng hội nhập quốc tế và giữ gìn bản sắc dân tộc.

ANVH góp phần đấu tranh chống lại các phản văn hóa, phản giá trị, phản nhân văn

Quá trình toàn cầu hóa và giao lưu hội nhập quốc tế về văn hóa mang đến nhiều thời cơ và thách thức đối với mỗi nền văn hóa. Chúng ta có cơ hội hiện đại hóa nền văn hóa dân tộc, tăng cường nguồn lực để phát triển văn hóa, kế thừa, tiếp biến những tinh hoa văn hóa nhân loại... Bên cạnh đó, văn hóa dân tộc phải đối diện với rất nhiều thách thức đến từ trong và ngoài biên giới lãnh thổ. Đó là sự gia tăng âm mưu, hoạt động lợi dụng tiến trình hội nhập quốc tế chống phá Việt Nam của các thế lực thù địch trên lĩnh vực tư tưởng - văn hóa; đó là sự thâm nhập những mặt tiêu cực của trào lưu tư tưởng tư sản và lối sống phương Tây; đó là những biến động về chính trị, kinh tế ở các nước luôn tác động và lan tỏa nhanh, ảnh hưởng trực tiếp đến an ninh quốc gia của Việt Nam, trong đó có lĩnh vực tư tưởng - văn hóa; đó là mặt trái của cơ chế thị trường với xu hướng thương mại hóa cực đoan, làm xói mòn đạo đức, lối sống..., đó là chưa kể đến những yếu tố tiêu cực, hạn chế từ trong chính nền văn hóa dân tộc truyền thống. Chính vì vậy, hơn bao giờ hết, vấn đề ANVH hiện đang được đặt ra một cách cấp thiết.

Đồng thời, với việc xây dựng một nền văn hóa dân chủ, nhân văn, tiến bộ, đảm bảo ANVH còn là sự đấu tranh, kiên quyết đấu tranh chống lại các hành vi phản văn hóa, phản giá trị, phản nhân văn của các tổ chức và cá nhân; thực hiện các hoạt động, các biện pháp duy trì trạng thái an toàn, ổn định và phát triển của nền văn hóa dân tộc. Việc đấu tranh chống lại các phản văn hóa, phản giá trị, phản nhân văn góp phần thanh lọc nền văn hóa dân tộc, giữ lại những chân giá trị, loại bỏ những yếu tố tác động, ảnh hưởng xấu tới nền văn hóa dân tộc.

Thực tiễn sinh động, phức tạp và biến đổi nhanh đầu thế kỷ XXI cho thấy vai trò của văn hóa ngày càng tăng trong chuyển đổi và phát triển mọi mặt của đời sống xã hội, cả đối nội và đối ngoại. Trong bối cảnh toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế sâu rộng như hiện nay, bên cạnh rất nhiều thời cơ thì cũng giống như nhiều quốc gia đang phát triển khác, Việt Nam phải đối mặt với nhiều thách thức cả bên trong và bên ngoài. Để gìn giữ và phát huy giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc, tiếp thu những tinh hoa văn hóa của nhân loại, hoàn thành chiến lược xây dựng nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc thì việc phát triển văn hóa cần phải đảm bảo ANVH. Đảm bảo ANVH cũng chính là giải pháp hữu hiệu để xây dựng và phát triển văn hóa, con người Việt Nam, đáp ứng yêu cầu phát triển bền vững đất nước.

Tài liệu tham khảo

[1] Erik Nemeth (2010), *Cultural Diplomacy - “alternative power” of artworks*, Santa Monica, California, USA.

[2] Bùi Hoài Sơn (2010), *Bàn về khái niệm quyền văn hóa*, <http://hoidisan.vn/index.php/dien-dan/143-ban-ve-khai-niem-quyen-van-hoa.html>.

[3] Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa XI (2014), *Nghị quyết số 33-NQ/TW Hội nghị lần thứ 9 về Xây dựng và phát triển văn hóa, con người Việt Nam đáp ứng yêu cầu phát triển bền vững đất nước*.